

Մ Ի Ո Ն

ԺԲ. ՏԱՐԻ — ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1938

ՆՈՅԵՄԲԵՐ

ԹԻԻ 11

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

«ՊԱՆԺԻ ՎԵՐԱՑՄԱՆ ՀԱՐՑ» ԵՒ «ԱՍՏՈՒԱԾՊԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ԼԵԶՈՒՆ»

Կը հասնինք վերջապէս «Ջեկուցում»ին մատնանշած բարեկարգական վերջին այս երկու հարցերուն, որոնց մասին մեր տեսութիւնը անկարելի չենք կարծեր միանգամայն ամփոփել «Միոն»ի այս թիւին մէջ:

Պահքի խնդրոյն մասին յընդհանուրն համաձիտ ենք ծրագրին մէջ պարզուած կարծիքին՝ վերապահութեամբ մը լոկ: Մենք չենք մտածեր, ինչպէս կը թուի խորհիլ Գերազոյն Խորհուրդը, թէ ցայսօր պահք պահողներն էլ մեծ մասամբ ոչ իբր ապրում, այլ իբրև սովորոյթ են պահում: Ո՛չ, բնաւ. կը ճանչնամ դեռ շատ շատեր, որոնք այսօր իսկ, և քիչ մը ամէն տեղ, պահեցողութիւն կ'ընեն, այսինքն ինքզինքնին մննդական զրկանքի կ'ենթարկեն պարզապէս կրօնական պարտականութեան զգացումով: Ու այս մասին երկու տարի առաջ կը գրէր մեզի իր ժողովուրդին ճշմարտապէս հոգևոր հայր պատկառելի եւ դիտուն արքեպիսկոպոս մը թէ կը վախնար որ լեռնական զիւղացիները, հոգեպէս և բարոյապէս մաքուր հաւատաւորներ, որոնք մեծ թիւ մը կը կազմեն իր թեմին մէջ, պիտի խորապէս վրդովուին իրենց հաւատքին մէջ: Այնպէս որ բոլորովին ուղիղ չէ ըսել թէ «այս հարցը կեանքն ինքն է լուծել» արդէն: Եւ յետոյ, եթէ պահքը հոգևոր ապրումի տեսակէտով ոչ մէկ նշանակութիւն չունի այլևս, ինչո՞ւ Գերազոյն Խորհուրդը պարտադիր ընել կ'ուզէ զայն Ս. Զատիկի և Ս. Ծննդեան շաբաթապահքերուն, և ամէն ուրբաթ օրերուն, որոնք խաչելուս թեան յիշատակին են նուիրուած:

Չենք անդադառնար տակաւին հարցին առողջապահական կողմին, զոր շատ ողջամիտ ոգւով վեր կ'առնէ բժշկապետ Ա. Բաբայեան իր «Եկեղեցական առողջապահութիւն» խորագրով ուսումնասիրութեան մէջ, պահքի նշանակութիւնը գիտականօրէն բացատրելով, և անոր մէջ տեսնելով ժողովուրդը «հանաթագօրեայ մակերութիւնից» զգուշացնելու, «այսինքն մտեղէնի և բանջարեղէնի փոփոխութիւնով որոշեալ ժամանակներում մարդու առողջութիւնը աւելի պահովուած» լինելու կարգադրութիւն մը Եկեղեցւոյ կողմէ, որ այն հին բարիքներուն ժողովուրդին հոգևոր և մարմնաւոր բովանդակ կեանքին վերահսկողութեան եւ ուղղութեան պարտականութիւնը կուտար ինքզինքին: Ոչ ոք կրնայ

ուրանալ այս տեսութեան բացարձակ ճշտութիւնը . մասկերութեան եւ ողելից ըմպելիի մոլութիւնը ունեցող ժողովուրդներու մէջ չափազանց շատ են կաթուածի, քաղցկեղի եւ ուրիշ հիւանդութիւնները որոնք ճիւղմամբաբար շատ սակաւագէտ են հացեղէն եւ բանջարեղէն առատ դրածածող (պահնք պահող) ժողովուրդներու մէջ . պատկեր՝ որ ճամբարաւոր կը գտնենք մեր առջեւ ու մեր մէջ, քաղցեանի եւ զիւղական կամ լայնօրէն բարեկեցիկ եւ չափաւոր անտեսականի աւել ընտանիքներու կենցաղին մէջ, ուր զիտենք թէ առողջութիւնը ո՞ր կողմն է աւելի ամուր . Բայց արդար չենք գտներ ծանրանալ այժմ այս կէտին վրայ, քանի որ հանրային եւ անհատական առողջապահութիւնը աւելի զործնական եւ ապահով ձեռքերու մէջ կը գտնուի ներկայիս, շնորհիւ քաղաքային իշխանութեան ձեռնարկած միջոցներուն եւ առողջաբանական զիտութեան լայնօրէն ժողովրդականացման :

Ու պահքի մասին վերեւ մեր ակնարկած նկատողութեան վրայ հիմնուելով, կը կարծենք թէ փոխանակ վերցնելու պահքը, լաւագոյն է կամաւոր թողուլ գայն, պարտաւորիչ ընելով միայն քրիստոնէական երկու մեծ տօներու եւ ուրբաթ օրերու պահեցողութիւնը, եւ այդ օրերուն նաեւ միայն արգելելով պսակի կատարումը, ինչպէս կ'առաջարկէ «Ձեկուցում»ը, եւ ինչպէս ժամանակաւ հոգելոյս Տ. Եղիշէ Պատրիարք Գորեան առաջարկած էր հոգելոյս Տ. Գէորգ Ե. կաթողիկոսին : Կամաւոր թողութիւնը միւս պահոց օրերուն պսակի կատարումը արգելելու տեղի չկայ բնաւ . երկուքն ալ սուրբ են, պսակը իբրեւ խորհուրդ եկեղեցւոյ եւ պահքը իբրեւ բարեպաշտական գործ : Ի հնունդն արգելուած էր պահոց օրեր պսակ կատարելը, պարզապէս՝ որպէսզի, ինչպէս կը հասկցուի Շնորհալիի մէջ ակնարկութենէն, ապաշխարութեան օրերու մէջ խրախճանական ցնծութիւններ չըլլան : Այժմ, առհասարակ, հարսանեական տոյն հին բազմատօները չկան արդէն, եւ նոյն իսկ կարելի է կանոնադրել որ այդպիսի օրերու պատահած պսակները տրուին անհանգէս պարզութեան մէջ :

*

Գալով երկրորդ խնդրոյն, «Աստուածաշտուութեան լեզու», հարցին, այդ մասին կատարելապէս նոյն կը պահենք մեր տեսութիւնը, զոր յատուկ գրութեամբ ժամանակին ներկայացուցած ենք արդէն Մայր Աթոռոյ, եւ «Միտն»ի մէջ ալ հրատարակած : Ներուի մեզի հետեւաբար նոյնութեամբ վերարտադրել գայն հոս, իբրեւ մեր անխախտ համոզումը վերաբերութեամբ որքան նուիրական նոյնքան շահեկան այս խնդրոյն :

Ճեկեղեցական բարեկարգութեան կարևոր կէտերէն մին կս պաշտամունքի լեզուին՝ այսինքն զրաբարի խնդիրն է : Հարցը կը դրուի սա կերպով . քանի որ զրաբարը ընդհանուր առմամբ անհասկնալի է ժողովուրդին, անիկա այլևս չի կրնար ծառայել հոգեւորապէս, չկարենալով հաւատացեալին հաղորդել Ս. Գրոց աղօթքներու, երգերու եւ զանազան ընթերցուածներու իմաստը :

Եթէ լուի այս տեսակէտէն, այսինքն հասկցողութեան անկիւնէն նայուի խնդրոյն վրայ, պէտք պիտի ըլլայ այն ատեն ոչ միայն իսկոյն աշխարհաբար ընդունիլ եկեղեցւոյ մէջ, այլ տաճկախօս հայերուն համար կս, որոնք փոքրիկ թիւ մը չեն ներկայացներ, որդեգրել թուրքերէնը, իսկ ի սփիւռս աշխարհի

ցրուած հայազաղութներուն համար, որոնք հետզհետէ մայրենի լեզուն կորսնցնելով տեղական երկրայեզուններուն վարժութիւնը միայն կը ստանան տարուէ տարի, կարողադրել որ իւրաքանչիւր զաղթավայրի մէջ գործածուի զոր օրինակ Ֆրանսերէնը՝ Պրանսայի, անգղիերէնը՝ Հնդկաստանի, Անգղիոյ, Ամերիկայի, և սպաներէնն ու բորգուկալերէնը Հարաւային Ամերիկայի զաղութներուն համար, առանց յիշելու արևմտեան և արևելեան բարբառներու առթիւ ևս ուրոյն տնօրինութիւն մը ընելու հարկը ։

Արդ, ըսենք նախ թէ անհասկացողութեան հարցը միմիայն լեզուի խնդիր չէ. Ս. Գրքի, կրօնական և եկեղեցական զրուածքներու հասկացողութեան համար եթէ ոչ հաւասար այլ բաւական կարևոր չափով անհրաժեշտ է նաև կրօնական կրթութիւնը ։ Ցակաւին պակաս քան կէս դար մը առաջ, երբ դեռ մեր վարժարաններուն մէջ կրօնի ուսումը ունէր իրեն արժանաւոր անձեր էին՝ ընտանեկան յարկերէն ներս այ կենդանի պահելու համար միշտ եկեղեցւոյ և կրօնի հոգին, երբ եկեղեցական պաշտամունքին խուճներամ բազմութեամբ ներկայ կը գտնուէր միշտ ժողովուրդը, զրաբարը առ հասարակ հասկնալի էր նոյն իսկ տաճկախօս զաւառներուն մէջ. պարզ է ուրեմն թէ բոլորովին արդար չէ նախնեաց լեզուին վրայ ծանրացնել պաշտամունքի անհասկնալիութեան ամբաստանութիւնը ։

Բայց կայ տակաւին ուրիշ կարևոր պարագայ մը, որուն կարելի և ներելի չէ անուշադիր մնալ ։ Ի՞նչ բարդութիւն պիտի ստեղծէ եկեղեցւոյ ներքին կեանքին մէջ՝ բազմաթիւ և այլակերպ լեզուներու այդ յաճախութիւնը, զրժւարացնելով իրարու հետ հաղորդակցութիւնը միևնոյն եկեղեցիի զանազան մասերուն, որոնց համար ամենէն կարևոր պէտքերէն մին է լեզուի միութիւնը ։ Եւ յետոյ, պէտք չէ բնաւ մոռնալ թէ Հայաստանեայց եկեղեցին, իբրև գերագանցապէս ազգային հաստատութիւն մը, կոշուծն ունի հայութեան մէջ պահպանելու ինչ որ ազգային է եւ ազգին հոգւոյն հետ կը զօգէ իր ժողովուրդը ։ Գրաբարը, իբրև մեր պատուական նախնեաց լեզուն և բարբառը, միակ կապն է այսօր, որ կը միացնէ զմեզ տակաւին մեր նախնեաց հետ ու եկեղեցին է, այժմ, այն գանձարանը, ուր մեր անցեալ սրբութեանց հետ կը պահպանուի դեռ զրաբարը. անոր վտարումը մեր եկեղեցիէն՝ զրեթէ պիտի նշանակէր խզում մեր նախնեաց հետ, ինչ որ անշուշտ ցանկալի չէ ոչ մէկ հայոց ։ Եթէ հաթոյիկ եկեղեցին, իր հօտին այլացեղ և այլալեզու ազգերը իրարու հետ կրօնական կապակցութեան մէջ պահպանելու միջոցներէն մին կը նկատէ պաշտամունքի լեզուի միութիւնը, և ատոր համար մինչև հնդիկ ու չինացի կաթողիկոսներուն կը հարկադրէ լատիներէնը, որ անոնցմէ ոչ մէկուն համար սակայն ունի կենսական կարևորութիւն մը՝ ո՛չ քրիստոնէական և ո՛չ ազգային տեսակէտով, եթէ որքո՞սնք կարևորութիւն մը ո՛ւնի իրաւունք և նոյն ատեն պարտականութիւն առուելազոյն ևս աստիճանով ունի իրաւունք և նոյն ատեն պարտականութիւն Հայ ժողովուրդին իբր հոգևոր պաշտամունքի լեզու հարկադրելու զրաբարը, իբրև լեզուն՝ որով քրիստոնէութիւնը քարոզուեցաւ և հաստատուեցաւ մեր մէջ, որուն միջոցաւ Ազգը տիրացաւ իր ցեղային զիտակցութեան և տոհմիկ զրականութեան, որուն մէջ կը պահպանուին մեր մտաւոր և բարոյական, քաղաքական

և կրօնական անցեալին բոլոր յիշատակարանները, և որուն աղերսը, վերջապէս, շատ աւելի սերտ և յստակ լինելով մեր արդի լեզունին հետ քան լատիներէնը՝ իրմէ ծնած ուսման լեզուներուն հետ, ունի ամէն առաւելութիւն՝ ոչ միայն օգնելու աշխարհաբարի զարգացման, որուն համար անհրաժեշտ է որ անեղծ մնայ անոր հետ մեր մտքին և սրտին հաղորդակցութիւնը, այլ նաև իրմով անքակ պահելու համար մեր հոգւոյն կցորդութիւնը մեր նախնեաց հոգւոյն հետ, պէտք է մնայ անխլա լեզուն մեր պաշտամունքին։ Միւս կողմէ սակայն լատագոյն է և կարևոր որ մեր ամբողջ ժամակարգութիւնը տպուի առձեռն հատորի մը մէջ, նոյն էջին վրայ սիւնակի մը մէջ դնելով զրաբարը, և առնթբեր՝ երկրորդ սիւնակի մը մէջ՝ աշխարհաբարը և կամ հաւատացեալէն հասկցուած որ և է լեզու։ Կարելի է նոյնպէս Ս. Պատարազը և աղօթքները և շարականները բոլորովին պահելով զրաբար, քարոզանման մեծ աղօթքները կարգալ միայն աշխարհաբար, իսկ Հին Կտակարանի և առաքելական ընթերցուածները նոյնպէս կարգալ լոկ կամ նաև աշխարհաբար։ Աւետարանի ընթերցուածները պէտք չկայ բնաւ աշխարհաբարի վերածելու. «այժման պարզ է անոնց զրաբարը, ինչպէս իրենց իմաստը»։

Ու այժմ է արդէն նաև Գեր. Հոգ. Ժողովին տեսութիւնը, որով միայն կը յանդի, հարցին բոլոր դժուարութիւնները նկատի առնելէ վերջ։

ԿՐԹՆԱԿԱՆ

ՄԵՌԵԼՈ՛Ց(°)

«Մա՛հ, մա՛հ է քու խայրացդ,
գեղեզմա՛ն, ո՛ր» քու յարութիւնդ»

Մեռելոց է այսօր. մեր սիրելիներուն եւ մեռելներուն յիշատակը իրենց խորհուրդին շուրջ կը հաւաքէ զմեզ վերստին, իրենցմով մխլթարուելու, յուսալու և հաւատալու համար. եկած ենք այսօր հոս, ուխտաւորի մը ջերմեղանքութեամբ և սըգաւորի մը լրջութեամբ, ոգեկոչելու յիշատակը անոնց, որոնք երբեմն մեզի հետ միասին կը բաժնէին այս կեանքի օրհնութիւններն ու դառնութիւնները. եկած ենք այսօր հոս, մահուան գաղափարին մէջ սիրոփանք և յոյս գտնելու, մահուան խօսելու և անոր պատգամը առնելու, ապրեցնելու և մանաւանդ խօսեցնելու կապոյտ երկինքին մէջ սաւառնող հոգիները մեր մեռելներուն, որոնք ինչե՛ր ունին մեզի

պատմելիք Անոնցմէ ոմանք մեռան, կեանքի կարօտը իրենց նայուածքին մէջ, ուրիշներ՝ կեանքէն վշտահար և դառնացած, ոմանք փառքի և յաջողութեան մէջ, եւ տակաւին ուրիշներ՝ որոնց աչքերուն մէջ չապրուած երազներու կարօտը, եւ չվայելուած հրշանկութեանց վիշտը կուլայ։ Քանի՞ երիտասարդ, կանաչ կեանքեր՝ ճակատին դարձան վարդերով, շրթունքներին կեանքի բաժակին չօտեցուցած, բայց սիրտերին զեղուն անհուն յոյսով և երազներով՝ կը վերջնան մահուան այս ստուերին մէջ. որչա՞փ երիտասարդ հասակներ թաղուած են հոս կորանալէ և ծերանալէ առաջ. քանի՞ թարմագեղ և հասուն կեանքերու հոգարիւն՝ հնձուեր և նետուեր է հոս սա սեւ հողերուն ներքեւ. քանի՞ սիրտեր ողջ ողջ գերեզմանուեր են, որոնց տըրուփիւնը լսել կը կարծես, երբ կ'անցնիս անոնց հողակոյտերուն առջևէն։ Քանի՞ մայրեր կան մեր մեռելներուն մէջ, որոնք որբի սեւ չապիկը ձգած են իրենց զաւակներու հողիներուն և կեանքերուն վրայ և քանի՞ զաւակներ իրենց հետ միասին են թաղեր՝ ծնողներու յոյս ու երազը։

(°) Քարգ՝ խօսուած Խաչվերացի Մեռելոցին,
Ի Ս. Փղկիչ։